

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДНО-МОНОПОЛЬНИХ ГАЛУЗЕЙ

FUNDAMENTAL THEORETICAL VIEWPOINTS TO DEFINITIONS OF ESSENCE AND REGULATIONS OF NATURAL MONOPOLIES

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття природно-монопольних галузей. Визначено загальні принципи державного регулювання природно-монопольних галузей у країнах Європейського Союзу, а також методи та інструменти, за допомогою яких окремі держави Європи впливають на поведінку суб'єктів природних монополій. Наведено шляхи вирішення проблем, пов'язаних із неефективним регулюванням природних монополій в Україні на основі європейського досвіду.

Ключові слова: природна монополія, природно-монопольна галузь, державне регулювання природно-монопольної галузі, конкурентне середовище в природно-монопольних галузях, перерозподіл монополійної ренти, регулювання цін, лібералізація ринків.

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению понятия естественно-монопольных отраслей. Определены общие принципы государственного регулирования естественно-монопольных отраслей в странах Европейского Союза, а также методы и инструменты, с помощью которых отдельные государства Европы влияют на поведение субъектов естествен-

ных монополий. Приведены пути решения проблем, связанных с неэффективным регулированием естественных монополий в Украине на основе европейского опыта.

Ключевые слова: естественная монополия, естественно-монопольная отрасль, конкурентная среда в естественно-монопольных отраслях, перераспределение монополійної ренти, регулювання цін, лібералізація ринків.

The article discusses with theoretical approaches to the definition of the concept of natural monopoly industries. The general principles of state regulation of natural monopoly industries in the countries of the European Union, defined methods and tools by which some European states influence the behaviour of subjects of natural monopolies. We analysed ways of solving problems that are related to inefficient regulation of natural monopolies in Ukraine based on the European experience.

Key words: natural monopolies, industry of natural monopoly, state regulation of natural monopoly industries, competitive environment in the natural monopoly industries, mechanism of redistribution of monopoly rent, regulation of prices, liberalization of markets.

УДК 339.13.012.434.(477)

Хрустальова В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київський національний торговельно-економічний університет

Ференц С.І.

магістр
Київський національний торговельно-економічний університет

Постановка проблеми. Формування конкурентних структур у національній економіці є запорукою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки й є основною турботою кожної держави, яка дбає про економічне зростання і досягнення необхідного рівня національної безпеки.

У будь-яких економічних системах існують природні монополії, що утворюють природно-монопольні галузі економіки. Природно-монопольні галузі в економіці України через високий рівень вертикальної інтеграції слабо структуровані, включають у межах одного суб'єкта господарювання широкий спектр видів діяльності, які іноді навіть не відповідають критеріям природних монополій. Формування таких галузевих ринків супроводжується несприятливими зовнішніми ефектами їх функціонування, пов'язаними з можливістю завищення цін і зниженням обсягу випуску порівняно з конкурентним ринком. Оскільки природно-монопольні галузі економіки України здебільшого зосереджені у соціально значущих та стратегічних галузях економіки та займають визначальне місце на ринку, необхідно проводити ефективну політику державного регулювання їхньої діяльності.

Таким чином, природно-монопольна сфера суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни, що зумовлює необхідність державного регулювання галузей природної монополії. Дер-

жава повинна приділяти особливу увагу регулюванню природно-монопольної діяльності. Наявні механізми державного регулювання суб'єктів природних монополій в Україні залишаються недосконалими та неефективними.

Оскільки Україна встала на шлях упровадження європейських стандартів у державному управлінні в усіх сферах, постає необхідність дослідити сутність природно-монопольних галузей економіки й те, як функціонують ринки природних монополій у країнах Європейського Союзу, та запровадити найкращий досвід регулювання природно-монопольного сектору в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічна сутність природних монополій досліджувалася у роботах класиків економічної думки У. Боумоля, Л. Вальраса, Г. Демсеца, Р. Коуза, Дж.С. Міля, А. Маршалла, Г. Менк'ю, А. Пігу, У. Прімо, Д. Робінсон. У працях вітчизняних учених В. Базилевича, В. Лагутіна, В. Венгера, Ю. Кравченко, Г. Филюк досліджуються сутність та функціонування природних монополій, а також розглядаються загальні організаційно-економічні підходи до регулювання природно-монопольних секторів в економіці України.

Однак далеко не всі аспекти цієї надзвичайно складної проблеми отримали належне обґрунтування. Зокрема, на сучасному етапі функціонування вітчизняної економіки існує потреба у

більш глибокому дослідженні сутності природно-монопольних галузей економіки, комплексного дослідження регулювання діяльності суб'єктів природних монополій; залишаються недостатньо вивченими окремі проблеми, зокрема застосування світового досвіду регулювання природно-монопольних секторів у вітчизняній економіці.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних теоретичних підходів до сутності, особливостей функціонування та регулювання природно-монопольних галузей.

Виклад основного матеріалу. Проблема сутності природно-монопольних галузей нечасто зустрічається у працях науковців зі всього світу. Проте деякі напрацювання з цього питання все-таки зустрічаються у наукових працях. Але передусім слід розглянути окремо тлумачення терміна «галузь».

В Економічній енциклопедії за редакцією С.В. Мочерного визначено, що «галузями народного господарства є якісно однорідні групи господарчих одиниць, які характеризуються особливими умовами виробництва в системі суспільного розподілу праці, однорідною продукцією та які відіграють специфічну роль у процесі розширеного відтворення» [1, с. 254].

Це не єдине бачення цього терміна. Так, в Економічному словнику визначається, що «галузь – це сукупність підприємств та виробництв, які характеризуються загальністю продукції, що виробляється; технологій, що застосовуються; потреб, які задовольняються». Отже, складниками формування галузі є продукція, технологія та потреби [2, с. 274].

Природно-монопольні галузі займають особливе місце в національній економіці. Якщо розглядати більш поширене визначення сутності природно-монопольної галузі, то можна сказати, що це галузь, де все виробництво продукції здійснюється суб'єктами природної монополії.

Інше визначення цього терміна опирається на причини існування даного явища, тому, згідно з таким підходом, природно-монопольна галузь – це галузь, де довгострокові середні витрати досягають мінімуму, коли одна фірма обслуговує ринок загалом [3, с. 176].

Г. Менк'ю вважає, що галузь є природно-монопольною, «якщо одна-єдина фірма забезпечує весь ринок будь-яким товаром чи послугою з меншими затратами, ніж це вдалося б двом чи більше конкурентам» [4, с. 117].

Також слід звернути особливу увагу на причини існування природно-монопольних галузей.

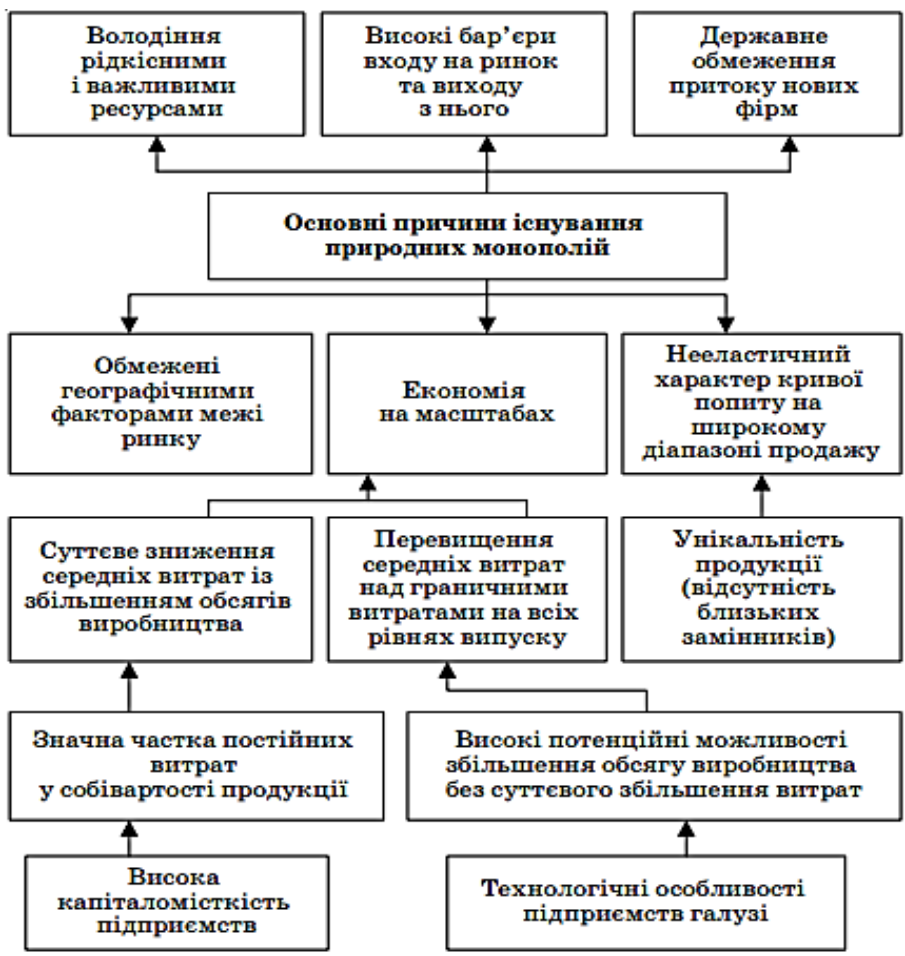

Рис. 1. Причини існування природно-монопольних галузей [5, с. 59]

Основною об'єктивною причиною існування природно-монопольних галузей є позитивний ефект масштабу, який досягається за умов суттєвого зниження середніх витрат за збільшення обсягів виробництва і при цьому середні витрати перевищують граничні на всіх рівнях виробництва. У природно-монопольних галузях така ситуація досягається за умови існування одного виробника продукції, тому що в іншому разі наявність більш ніж одного виробника призводить до зниження ефективності суспільного виробництва.

Також особливо значну роль в ідентифікації природно-монопольної галузі відіграє такий чинник, як низька еластичність попиту стосовно товарів, що виробляються суб'єктами природної монополії. Низька еластичність попиту пояснюється високою унікальністю продукції та відсутністю близьких заміників (товарів-субститутів). Окрім того, продукція, що виготовляється в природно-монопольних секторах економіки, задовольняє першочергові потреби суспільства та не може бути обмежена в споживанні.

Крім цього, причиною для впровадження конкуренції в природно-монопольних галузях є наявність високих бар'єрів входу та виходу з галузі. Першим бар'єром є необхідний обсяг інвестицій на купівлю основного капіталу та технічного обслуговування. Зважаючи на суспільні інтереси, держава здебільшого сама утворює легальні бар'єри для входу нових фірм у природно-монопольні галузі. Уряди держав обмежують доступ до таких галузей за рахунок ліцензування, патентування діяльності та обмежень до ринків сировини.

Врешті-решт, причиною існування природно-монопольних галузей може бути власність окремих суб'єктів господарювання на рідкісні та важливі ресурси.

Щодо структури природно-монопольних галузей, то можна сказати, що «природність» монополізації тих чи інших галузей у різних країнах має конкретно-історичну природу. Однак здебільшого до них відносять інфраструктуру залізничного, авіаційного транспорту, тепло-, водопостачання та водовідведення, низку видів комунальних послуг та послуг зв'язку тощо. Проте в різних країнах є свої особливості.

Так, антимонопольна політика в Японії реалізується відповідно до антимонопольного закону «Про заборону приватних монополій і забезпечення справедливої торгівлі».

Цей закон уводить виключення з режиму господарювання для природних монополій, тобто для групи галузей, в яких з економічних, технічних та інших умов не може бути повноцінної конкуренції. До них належать галузі, організовані за принципом великомасштабного мережевого господарства з дорогим обладнанням, яке не може бути продубльовано на території країни, або галузі, де обсяг

попиту заданий технологією (наприклад, ємністю кабелів зв'язку, числом частот ефіру).

Природні монополії в Японії існують у таких галузях: електроенергетиці, газовому господарстві, водопостачанні і каналізації, а також залізничному, внутрішньому водному, повітряному і муніципальному транспорті, складському господарстві загального користування, зв'язку, радіомовленні й телебаченні, комерційному складському господарстві.

Діяльність підприємств у цих галузях регулюється державою відповідно до спеціальних галузевих законів, прийнятих як виняток з антимонопольного законодавства Японії. Галузеві закони встановлюють у кожній галузі свої умови доступу і свої схеми регламентації цін та умов поставок [6, с. 150].

Сполучені Штати Америки нині переживають період зникнення природно-монопольних галузей. Природні монополії існують у США лише в декількох галузях, головним чином, у телекомунікаціях та енергорозподілі. Держава за допомогою законодавчих органів визначає сфери та райони, де з тих чи інших причин було б неефективним існування більше однієї компанії і де, відповідно, конкуренція є небажаною.

У США відповідна проблематика розглядається під кутом доктрини «необхідних для суспільства послуг» (Public Utility), або «послуг суспільного користування». Назва Public Utility вперше була використана в XIX ст. стосовно фірм, що виробляли товари чи надавали послуги, в яких докорінно була зацікавлена більшість людей. Public Utility – це фірма, для якої характерно таке: 1) суттєву частину в бізнесі займають послуги, важливі для широкого кола споживачів; 2) її фінансування передбачає інвестування значних сум, включаючи капітал, отриманий від значної кількості представників громадськості; 3) розвиток і розширення бізнесу безпосередньо впливає на розвиток, зростання та експансію суспільного добробуту, ділової активності й розвитку промисловості на конкретній території [7, с. 54].

Як відомо, історія розвитку системи антитрестівського законодавства, у тому числі щодо регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, у США має більше ніж столітню історію. Формування цієї системи розпочалося з розроблення основоположного антитрестівського закону Шермана (1890 р.), а пізніше – з появи ще чотирьох відповідних законів. На сучасному етапі регулювальні органи у своїй діяльності керуються також різними галузевими законами, а саме: законом про холдинги в комунальному господарстві, законом про залізничні перевезення, законом про телекомунікації, законом про енергетичну політику тощо [8, с. 164].

Щодо структури природно-монопольних галузей у країнах Західної Європи, то тут немає єди-

ного переліку таких галузей, який закріплювався б нормативними актами Європейського Союзу.

Так, у Великобританії термін «природна монополія» юридично не закріплений. Фактично в країні до таких належать тільки каналізація і водопостачання, передача та розподіл електроенергії, транспортування газу й залізнична інфраструктура. Для регулювання залізничного транспорту, портів, аеропортів, послуг зв'язку застосовуються інші підходи. У Франції використовується поняття «промислові та комерційні публічні служби». Це організації, що надають комерційні послуги на особливих умовах у сферах постачання електроенергії, залізничних перевезень, зв'язку. У Німеччині природною монополією називають ситуацію, коли одне підприємство здатне краще задовольнити певний ринок за більш низьких цін, але забезпечують рентабельність цін та застосовується до залізничного та трубопровідного транспорту [9, с. 28].

Світовий досвід державного регулювання природних монополій має більш ніж вікову історію і свідчить, що в більшості країн із розвинутою економікою держава здійснює жорстке регулювання діяльності природних монополій. Проте в різних країнах світу є свої особливі аспекти контролю над діяльністю суб'єктів природних монополій.

В європейських країнах суб'єкти природних монополій перебувають під пильним контролем держави та спеціальних регулюючих інстанцій і піддаються системним заходам державного регулювання на предмет забезпечення якості й ринкової ціни їхніх товарів і послуг. Тому в країнах Європейського Союзу використовують різноманітні методи регулювання, щоб забезпечити максимально ефективно функціонування природно-монопольних галузей.

Основними проблемами, які розглядаються в контексті регулювання діяльності суб'єктів природних монополій, є захист інших суб'єктів господарювання, населення від влади монополістів, а також питання про те, наскільки потрібно захищати природну монополію, щоб не зашкодити загальнодержавним інтересам. На законодавчому рівні цей підхід відображає той факт, що в законодавстві багатьох країн (зокрема, Німеччини, Великобританії, Бельгії, Франції тощо) відсутні спеціальні закони щодо природних монополій. Більше того, у конкурентному законодавстві багатьох країн Західної Європи термін «природна монополія» взагалі не згадується, а використовуються інші, але схожі за значенням терміни: «служба, необхідна всім», «публічна служба», «служба загального економічного інтересу», «мережева служба» та ін.

Незважаючи на те що кожна держава Європейського Союзу самостійно вибирає інструменти для регулювання суб'єктів природних монополій, усі країни будують свою політику щодо природних монополій відповідно до норм Римського дого-

вору. Основні підходи, які визначено у цьому документі й які використовує Єврокомісія, базуються на декількох принципах [10]:

- в економіці немає секторів, які можуть бути захищеними від конкуренції завдяки своїй природі – всі ринки повинні бути лібералізовані;

- кожна держава – член ЄС є вільною у власному визначенні послуг загального використання, що можуть надаватися через механізм обмеження конкуренції;

- обмеження конкуренції повинно бути адекватним, тобто державне регулювання не повинне бути більшим, ніж надання гарантій, необхідних для виконання суб'єктами природних монополій їх завдань;

- законодавство ЄС не передбачає для підприємств, наділених спеціальними правами на ринку для задоволення суспільних потреб, обов'язкової державної чи приватної форми власності. Проте ставлення до такого підприємства має бути таким самим, як і до його конкурентів.

Що стосується інституційної системи регулювання діяльності природних монополій у країнах – членах Євросоюзу, то на наднаціональному рівні в ЄС на цю сферу поширюються загальні принципи регулювання діяльності монопольних утворень. Так, якщо діяльність корпорації або групи корпорацій порушує конкурентне законодавство, позивач може звернутися до антимонопольних органів або судів держав – членів ЄС. Якщо ж справа стосується інтересів кількох країн або ЄС у цілому, то позивач може звернутися до Європейської Комісії. На підставі звернень ЄК проводить розслідування. У разі підтвердження порушення норм ЄС щодо конкуренції ЄК може прийняти рішення щодо відміни певної угоди, припинення певної практики або накладення фінансових санкцій. Оскаржити рішення ЄК можна в Суді першої інстанції або Європейському Суді.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що традиційно до основних напрямів державної політики з регулювання природних монополій в європейських країнах відносять: формування та підтримання конкурентного середовища в природно-монопольних галузях і управління механізмом перерозподілу монопольної ренти та регулювання цін на продукцію суб'єктів природних монополій [11].

Найбільшу увагу в країнах – членах Європейського Союзу приділяють такому напрямку регулювання, як формування та підтримання конкурентного середовища в природно-монопольних галузях. Характерною для європейських країн є лібералізація ринків, яка полягає у появі зовнішніх конкурентів на ринках, що раніше належали державним монополіям. Лібералізацію проведено в окремих країнах ЄС у сфері телекомунікацій, частково – у сфері поштових послуг, енергетики і

транспорту. Європейське законодавство не вимагає приватизації колишніх державних монополій, однак вона відбувається для забезпечення доступу до ринку капіталів та залучення приватних інвесторів.

Так, у Великій Британії у сфері електроенергетики від суб'єктів природних монополій відокремлені підприємства, які можуть здійснювати діяльність в умовах конкуренції. І там існують приватизовані підприємства, основними видами діяльності яких є генерація, передача і розподілення. Держава контролює діяльність цих підприємств за допомогою золотої акції [12].

Також, у Франції залізницю поділено на дві компанії – SNCF та Réseau Ferre de France, що є оператором колій і перебуває у державній власності. Тобто суб'єкт природної монополії був відокремлений від діяльності, яку можна здійснювати в умовах конкуренції. А в Німеччині колишню державну залізничну компанію Deutsche Bundesbahn комерціалізовано і в 1993 р. перетворено на відкрите акціонерне товариство [13].

У країнах Західної Європи значний вплив на діяльність суб'єктів природної монополії здійснюють органи місцевого самоврядування, ву комунальній власності яких знаходиться значна частка всіх суб'єктів.

Наприклад, у Швеції застосовується акціонерна форма власності зі 100%-ю участю муніципалітету (комуни). У Стокгольмі до складу єдиного міського концерну входять підприємства енергетики, водопроводу і каналізації, переробки сміття, об'єднаний порт Стокгольма та ін. Слід зазначити, що 91% даних підприємств належить безпосередньо концерну, а інші 9% – муніципалітету, що, згідно зі шведським законодавством, дає змогу перерозподіляти прибуток усередині концерну до оподаткування. Законодавчі збори Стокгольма формують правління акціонерного товариства, затверджують бізнес-плани підприємств, ціну призначає не державний орган, але вона затверджується підприємством на основі стратегічного плану розвитку підприємства, затвердженого законодавчим зборами міста [14].

У Німеччині діяльність місцевих водопостачальних підприємств не підпадає під дію загального законодавства про конкуренцію, регулювання у цій сфері є завданням муніципалітетів. Послуга надається певною кількістю місцевих водопостачальних компаній, що перебувають у муніципальній власності у формі ТОВ, ВАТ або державного комунального підприємства. Також у Німеччині створено підприємства з постачання теплової енергії, які повністю або частково перебувають у комунальній власності й забезпечують до 67% поставок теплової енергії в країні.

Іншим досить цікавим інструментом регулювання, якому слід приділити особливу увагу, є методу виведення та перерозподілу монопольної

ренти. У розвинених країнах найбільш поширеним механізмом вилучення ренти є концесійні угоди. Концесія – це надання для задоволення суспільних потреб уповноваженим органом державної влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі вітчизняним або іноземним суб'єктам господарювання (концесіонерам) права на створення (будівництво) та/або управління (експлуатацію) об'єктом концесії за умови взяття концесіонером на себе відповідних зобов'язань, майнової відповідальності і підприємницького ризику. Діють такі механізми, як відкриті конкурси та аукціони, закриті багатоступінчасті конкурентні торги, прямі переговори і т. д. Уклавши вигідний контракт, приватна фірма, на відміну від державної структури, не має гарантій, що це назавжди. Вона повинна постійно пам'ятати про конкурентів, що можуть через якийсь час узяти реванш, перехопити контракт, якщо фірма не буде працювати ефективно. Отже, концесія передбачає передачу комерційних ризиків та інвестиційних зобов'язань приватному інвестору, але при цьому місто зберігає за собою право власності на об'єкт концесії. Сьогодні концесія успішно діє в багатьох країнах Європи, серед лідерів можна назвати Францію, Німеччину, Великобританію, Італію. Так, наприклад, у сучасній Франції сьогодні вся система газопостачання та комунального обслуговування працює саме на концесійному механізмі.

Важливим складником державного регулювання природно-монопольних галузей у країнах Європейського Союзу є контроль над цінами на продукцію суб'єктів природних монополій. У Західній Європі популярні різні методи стимулюючого регулювання. До них належать диференційована шкала, регулювання стелі виручки і стелі цін. Ці методи збільшують фінансову зацікавленість компанії у зниженні тарифу, витрат або в поліпшенні нецінових показників порівняно з традиційним регулюванням норми прибутку. Стимулююче регулювання є досить ефективним інструментом, адже, як відзначає професор В.Д. Лагутін, перехід до стимулюючих методів ціноутворення, підвищення ефективності цінового регулювання, поліпшення умов (ціни) доступу до мережі, відшкодування економічно обґрунтованих витрат суб'єктів природних монополій та суб'єктів суміжних ринків, упровадження ефективних стимулів до зниження витрат і підвищення якості продукції та послуг, вільне ціноутворення на конкурентних суміжних ринках, захист прав споживачів та конкуренції дадуть можливість забезпечити модернізацію, фінансове оздоровлення та поліпшення інноваційно-інвестиційних умов у природно-монопольних сферах [15].

Стосовно державного регулювання цін на товари та послуги природних монополій, то за

рекомендацією ЄС у більшості країн не практикується дотації, а обґрунтовуються ціни на товари та послуги суспільного використання. Це стосується електро-, водо-, газопостачання, служби зв'язку, транспорту тощо.

Дозвільні ціни природних монополій в Іспанії формує урядова комісія з економічних питань. Належність природних монополій державі зумовлює контроль над тарифами електроенергії, газу, бензину, керосину, дизельного палива, нафти для виробництва добрив, а також послуг залізничних, автомобільних, пасажирських та вантажних перевезень, поштових послуг.

Розвинена система галузевих регулюючих органів, які здійснюють контроль над якістю продукції та цінами у сферах природних монополій і галузей, приватизованих у часи правління уряду М. Тетчер, діє у Великій Британії. Це, зокрема, Відомство з питань ринків газу й електроенергії, Управління з питань ринків послуг водопостачання, Управління з питань регулювання залізниць, Управління з питань телекомунікацій, окремі комісії з питань поштових послуг, цивільної авіації, радіозв'язку тощо.

Також у країнах Європи значну роль приділяють контролю над якістю послуг, що надаються суб'єктами природних монополій. Контроль якості базується на стандартах якості серії ISO 9000:2000, які були прийняті Міжнародною організацією зі стандартизації ще 15 грудня 2000 р. Ці стандарти містять найкращу світову практику управління, прийняті більш ніж у 200 країнах світу і гармонізовані з національними стандартами. Особливе значення ISO 9000:2000 має для природних монополій, які володіють природними ресурсами, капіталомісткими інфраструктурними активами і виробляють суспільно значиму, невідповідно попиту на продукцію. Застосування цієї системи можна знайти в технологічних процесах провідних нафтогазових компаній, в організації перевезень європейських залізничних компаній. Причому слід зазначити, що за недотримання природною монополією системи якості по відношенню до споживачів її продукції (послуг) із боку держави можуть послідувати санкції у вигляді різних штрафів і обмежень [16].

В Україні прослідковуються дуже явні проблеми з ефективним функціонуванням природно-монопольних галузей, і вітчизняні науковці наголошують на необхідності якомога швидшого реформування даних ринків. Нинішні галузі природних монополій в Україні – це більшою мірою результат ще радянської політики, спрямованої на максимально можливу концентрацію капіталів та виробництва.

Особливо явні проблеми існують із формуванням конкурентного середовища в галузях природної монополії, де це дійсно можливо і доцільно.

Україні необхідна лібералізація ринків природних монополій, адже такі сфери діяльності, як виробництво електроенергії, видобування нафти, газу та їх реалізація, надання послуг із перевезення пасажирів і вантажів різними видами транспорту тощо, як показує світовий досвід, можуть значно ефективніше функціонувати в умовах реальної конкуренції. В Україні ж продовжують ігнорувати питання про виведення у приватний сектор тих галузей природних монополій, які могли б ефективно працювати й без активного втручання держави [17].

Значна проблема є й у тому, що більшість суб'єктів природних монополій в Україні є збитковою. Це пояснюється тим, що суб'єкти не зацікавлені в зменшенні витрат на виробництва, адже в Україні, по суті, немає системи стимулюючого регулювання, яке б дало змогу поліпшити рентабельність підприємств.

У нашій державі слід упроваджувати найкращий досвід з державного регулювання природно-монопольних галузей і особливу увагу під час здійснення реформ приділяти саме досвіду європейських країн, адже, щоб стати повноцінним членом Європейського Союзу, нам необхідно вийти на той високий рівень ефективності функціонування ринків природних монополій, який є сьогодні в країнах Західної Європи.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене, можна сказати, що природно-монопольні галузі посідають важливе місце в народному господарстві всіх країн світу, проте науковці приділяють недостатньо уваги дослідженням, що стосувалися б теоретичних підходів до сутності та структури природно-монопольних галузей.

Також варто зазначити, що існування природно-монопольних галузей пояснюється безліччю причин, основними з яких є позитивний ефект масштабу, низька еластичність попиту стосовно товарів, що виробляються суб'єктами природної монополії, власність окремих суб'єктів господарювання на рідкісні та важливі ресурси та ін.

А щодо структурування природно-монопольних галузей, то всі країни світу самостійно вибирають ті сфери, які необхідно захистити від конкуренції, у світі немає єдиного підходу до визначення галузей, у яких обов'язково діяльність має здійснюватися лише суб'єктами природних монополій.

Щодо регулювання природно-монопольних секторів економіки, то можна зробити висновки, що регуляторну політику країн ЄС спрямовано на лібералізацію ринків і зменшення впливу діяльності суб'єктів природних монополій на економіку країн і заохочення конкуренції на потенційно конкурентних ринках. У країнах Європи є загальні принципи, за якими повинна здійснюватися діяльність на природно-монопольних ринках, проте

країни використовують різні методи державного впливу. Варто відзначити, що в країнах ЄС регуляторний вплив на діяльність суб'єктів природних монополій здійснюється переважно органами місцевого самоврядування, проте в деяких країнах існують спеціально створені органи, які контролюють якість та ціни на продукцію природних монополій. Також характерною рисою у цих країнах є відкритість під час формування тарифів. Тарифна система базується на прямих витратах, проте допускає можливість їх збільшення на допустиму величину для забезпечення рентабельності.

Отже, враховуючи європейський досвід, в Україні слід розпочинати процес відокремлення від природно-монопольних ринків тих складників, які дійсно можуть функціонувати й в умовах конкуренції і в яких є зацікавленість із боку приватних інвесторів. Окрім того, слід активніше впроваджувати систему стимулюючого регулювання та відмовлятися від субсидування з боку держави, адже тільки так у керівництва суб'єктів природних монополій з'явиться стимул для зменшення витрат і тим самим поліпшуватиметься рентабельність. І враховуючи процеси децентралізації, які активно пропагуються зараз в Україні, нам слід дати можливість органам місцевого самоврядування самостійно здійснювати тарифне регулювання цін на продукцію природних монополій, що знаходяться в комунальній власності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1 / за ред. С.В. Мочерний та ін. К.: Академія, 2000. 864 с.
2. Современный экономический словарь / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева; 3-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2001. 480 с.
3. Оверченко В.І., Мажак З.М., Софій М.І. Мікроекономіка: навч. посіб.; за наук. ред. О.Л. Ануфрієвої. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2015. 348 с.
4. Мэнкью Н.Г. М97 Принципы Экономикс. СПб.: Питер Ком, 1999. 784 с.
5. Базилевич В.Д., Филук Г.М. Природні монополії: монографія. К.: Знання, 2006. 367 с.
6. Зелінська О.М. Державне регулювання розвитку конкурентного середовища на основі вивчення зарубіжного досвіду. Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». 2011. № 8(32). С. 144–153.
7. Міхов Л.І. Напрями вдосконалення діяльності природних монополій в Україні. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 2(18). С. 51–56.
8. Ковтун М.С. Американська модель антимонопольного регулювання: особливості становлення та розвитку. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 4. С. 164–166.
9. Кобець С.П. Світовий та вітчизняний досвід антимонопольного законодавства. Економіка та підприємництва. 2013. № 4(73). С. 27–33.

10. Communication From the European Commission on Services of General Interest. Official Journal. 2001. № 17. P. 4.

11. McNish, Tyler. The Public Goods Theory of Public Utilities Regulation (December 11, 2017). URL: <https://ssrn.com/abstract=3086195>.

12. Darryl R. Biggar. The economics of electricity markets. URL: http://s1.nonlinear.ir/epublish/book/The_Economics_of_Electricity_Markets_1118775759.pdf.

13. Петренко Е.В. Проблема монополізма на залізничному транспорті. Наука та прогрес транспорту. 2012. № 40. С. 289–295.

14. Дегтяр А.О. Державне регулювання залізничного транспорту як природної монополії. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1487322516542.pdf>.

15. Лагутін В.Д., Боровик Ю.І. Пріоритети цінового (тарифного) регулювання природних монополій в Україні. Економіка України. 2013. № 7. С. 44–58.

16. Оксененко С.П. Розвиток національних монополій на прикладі підприємств комунальної сфери. Бізнес Інформ. 2012. № 12. С. 23–26.

17. Кравченко Ю. Ринкам природних монополій – ефективне регулювання. Економіка України. 2015. № 6. С. 12–19.

REFERENCES:

1. S. V. Mochernyi ta in. (ed.) (2000) Ekonomichna entsyklopediia. U 3 t. T. 1 [Economic Encyclopedia in 3 volumes, Volume 3], Kyiv: Akademiia (in Ukrainian)
2. B. Rayzberg, L. Lozovskiy, E. Starodubtseva (2001) Sovremennyy ekonomicheskii slovar' [Modern economic vocabulary], Moscow : INFRA-M (in Russian)
3. Overchenko V. I., Mazhak Z. M., Sofii M. I. (2015) Mikroekonomika: Navchalnyi posibnyk [Educational guidance of Microeconomics], Ivano-Frankivsk: Lileia NV (in Ukrainian).
4. N. Gregory Mankiw (1999) Printsipy Ekonomiks [Principles of Economics], St. Petersburg: Piter Kom (in Russian).
5. Bazylevych V.D., Fyliuk H.M. (2006) Pryrodni monopolii : Monohrafiia [Natural Monopolies: Monograph], Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
6. Zelinska O.M. (2011) Derzhavne rehuliuвання rozvytku konkurentnoho seredovyscha na osnovi vyvchennia zarubizhnogo dosvidu [State regulation of the development of a competitive environment based on the study of foreign experience]. Ekonomichni nauky: Zbirnyk naukovykh prats LNTU, vol. 8, no. 32, pp. 144-153.
7. Mikhov L.I. (2012) Napriamy vdoskonalennia diialnosti pryrodnykh monopolii v Ukraini [Directions of improvement of activity of natural monopolies in Ukraine]. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2, no.18, pp. 51-56.
8. Kovtun M.S. (2017) Amerykanska model antymopolnoho rehuliuвання: osoblyvosti stanovlennia ta rozvytku [American model of antimonopoly regulation: peculiarities of formation and development]. Porivnialno-analitychne parvo, no. 4, pp. 164-166.
9. Kobets S.P. (2013) Svitovyi ta vitchyzniani dosvid antymopolnoho zakonodavstva [World and domestic experience of antimonopoly legislation]. Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 4, no. 73, pp. 27-33.

10. Communication From the European Commission on Services of General Interest (2001), Official Journal, no.17, p. 4.
11. McNish, Tyler (2017) The Public Goods Theory of Public Utilities Regulation. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3086195>
12. Darryl R. Biggar. The economics of electricity markets. Available at: http://s1.nonlinear.ir/epublish/book/The_Economics_of_Electricity_Markets_1118775759.pdf
13. Petrenko E.V. (2012) Problema monopolizma na zheleznodorozhnom transporte [The problem of monopolism in rail transport]. Nauka ta progres transportu, no. 40, pp. 289-295.
14. Diehtiar A.O. Derzhavne rehulivannia zaliznychnoho transportu yak pryrodnoi monopolii [State regulation of natural monopolies for railways]. Available at: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1487322516542.pdf>
15. Lahutin V.D., Borovyk Yu.I. (2013) Priorytety tsinovoho (taryfnoho) rehulivannia pryrodnykh monopolii v Ukraini [Priorities of pricing (tariff) regulation of natural monopolies in Ukraine]. Ekonomika Ukrainy, no. 7, p. 44-58.
16. Oksenenko S.P. (2012) Rozvytok natsionalnykh monopolii na prykladi pidpriemstv komunalnoi sfery [The development of national monopolies on the example of enterprises in the communal sphere]. Biznesinform, no. 12, p. 23-26.
17. Kravchenko Yu. (2015) Rynkam pryrodnykh monopolii – efektyvne rehulivannia [Effective regulation for the markets of natural monopolies]. Ekonomika Ukrainy, no. 6, p. 12–19.

Khrustalova V.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of
Economic Theory and Competitive Policy
Kyiv National University of Trade and Economics

Ferents S.I.

Master

Kyiv National University of Trade and Economics

FUNDAMENTAL THEORETICAL VIEWPOINTS TO DEFINITIONS OF ESSENCE AND REGULATIONS OF NATURAL MONOPOLIES

Industries of natural monopoly in the Ukrainian economy are mostly concentrated in socially important and strategic sectors of the economy and occupy a decisive place in the market; therefore, their essence, functioning, and the need for an effective realization of policy state regulation of their activities are becoming increasingly relevant.

The industry of natural monopoly it is an industry in which all production is carried out by subjects of a natural monopoly, or it is an industry in which long-term average costs reach a minimum when one firm serves the market as a whole. The existence of natural monopoly branches is explained by a number of reasons, the main of which is the positive effect of scale, low elasticity of demand for goods produced by natural monopoly subjects, the ownership of certain subjects on rare and important resources, and others. Regarding the structure of the natural monopoly industries, in different countries it has a concrete historical nature. However, for the most part, they include infrastructure industries.

The world experience of state regulation of industries of natural monopoly shows that in most developed countries, the state is rigidly regulating the activities of natural monopolies. When regulating natural monopolies, the authorities apply a wide range of legislative and regulatory measures that allow transforming the national economic system to ensure the effective functioning of economic entities in the natural monopoly markets. Traditionally, the main directions of the state policy of regulating natural monopolies in European countries include: the formation and maintenance of a competitive environment in the natural monopoly industries, management of the mechanism of redistribution of monopoly rent and regulation of prices for products of subjects of natural monopolies. Characteristic of European countries is the liberalization of markets, which includes the emergence of external competitors in markets previously owned by state monopolies.

In the EU, the regulatory influences on the activities of natural monopoly entities are mainly carried out by local self-government bodies, but in some countries, there are specially created government agencies that control the quality and prices of products of natural monopolies. Also, the feature in these countries is openness in the formation of tariffs.

Taking into account the European experience, in Ukraine, it is necessary to enable local self-government bodies to independently carry out tariff regulation of prices for natural monopoly products that are in communal ownership, taking into account decentralization processes, in order to actively introduce the system of stimulation pricing and the abandonment of subsidies.